

EBUZZIYA TEVFIK TARAFINDAN YAZILAN İBN-İ SİNÂ BİYOGRAFİSİ

Çetin YILDIZ¹

ÖZET

Türk-İslam ve dünya bilim tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan İbn-i Sînâ Türk kültür tarihinde de dikkate değer bir kıymete sahiptir. Kısa ve dolu bir hayat süren İbn-i Sînâ tıp, felsefe, astronomi, geometri, lügat gibi pek çok alanda kıymetli eserler bırakmıştır. Bilgin kişiliğinin yanında kendisi hakkında anlatılan pek çok hikâye Türk halk edebiyatına kaynaklık etmektedir. Ancak Türk halk anlatılarında onun gerçek yaşantısından ziyade halkın düşünce ve hayal dünyasındaki kişiliği ön plana çıkmaktadır. Bu noktada halk anlatılarına göre İbn-i Sînâ sevilen bir karakter oluşuyla dikkati çekmektedir.

Bu makalede öncelikle İbn-i Sînâ hikâyeleri ile ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilerek genel bir değerlendirmede bulunulmuştur. Daha sonra Ebuzziya Tevfik'in Hicri 1299 (Miladi 1881-1882) tarihinde Matbaa-i Ebu'z-ziya'da bastırıp yayınladığı İbn-i Sînâ hakkındaki Tercüme-i hal ele alınmıştır. Bu kısımda eserin içeriğine dair bilgi verildikten sonra İbn-i Sînâ biyografisi hakkında yapılmış olan çalışmalar da dikkate alınarak Ebuzziya'nın hazırladığı biyografik eserde izlediği metot değerlendirilmiştir. Sonuç kısmından sonra ise araştırmacıların istifadesine sunulması amacıyla adigeçen eser Latin alfabesine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn-i Sînâ, Ebuzziya Tevfik, Biyografi.

BIOGRAPHY OF IBN-I SİNÂ WRITTEN BY EBUZZIYA TEVFIK

ABSTRACT

Ibn-i Sînâ, who has a very important place in the history of Turkish-Islam and world science, has a considerable value in Turkish cultural history, too. Ibn-i Sînâ, who lived a short and full life, left valuable works in many fields such as medicine, philosophy, astronomy, geometry, language. In addition to being a scientist, the stories told about him are the source of Turkish folk literature. But in Turkish folk narratives, rather than his real life, his personalty properties which is in people's thinking and imagine stands out. At this point, according to folk narratives, Ibn-i Sînâ draws attention with its being a loved character.

In this article, first of all, a general evaluation was made by mentioning the studies about Ibn-i Sînâ stories. Later, biography of Ibn-i Sînâ, that is published by Ebuzziya in Hijri 1299 (Gregorian 1881-1882) in Ebuzziya printing office was discussed. In this section after informing about the content of the work, the method followed by Ebuzziya in this biographical work was evaluated. After the result section, the work has been transferred to the Latin alphabet in order to present it to the use of the researchers.

Keywords: Ibn-i Sînâ, Ebuzziya Tevfik, Biography.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cetinyildiz@aksaray.edu.tr

GİRİŞ

Felsefe, geometri, tıp, lügat, astronomi gibi pek çok bilimde döneminin en iyi eserlerini ortaya koymuş olan İbn-i Sînâ, Ortaçağ Hıristiyan dünyasında Avicenna ismi ile bilinmektedir. Tam ismi Ebû Alî el-Huseyn ibn Abdullah ibn Sînâ olan âlimin 980 tarihinde Buhara şehrinin Afşene köyünde doğduğu, 1037 tarihinde Hemedan veya İsfahan'da vefat ettiği belirtilir. Kısa bir ömre pek çok ilmi öğrenmeyi ve o ilimlere dair önemli eserler vermeyi sığdıran İbn-i Sînâ'nın hayatına dair en önemli bilgiler öğrencisi olan Ebû Ubeyd el-Cüzcânî tarafından kaydedilmiştir. El-Cüzcânî bu bilgilerin bir kısmını İbn-i Sînâ'nın telkini ile yazmıştır (Keklik, 1981: 1-38). Bu yönüyle bu kısımlar otobiyografi olarak değerlendirilebilir. İbn-i Sînâ'nın hayatı ile ilgili birinci elden böyle bir kaynağın bulunması onunla ilgili sonradan yazılan pek çok kaynakta benzer bilgilerin bulunmasını da beraberinde getirmiştir.

İbn-i Sînâ yaşadığı dönem ve sonrası için pek çok bilimde oldukça kıymetli eserler bırakmıştır. Kaynaklara göre 57 yıllık bir ömre onlarca eser sığdırmış olması sebebiyle yüzyıllarca farklı coğrafyalarda haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Bu çalışmada İbn-i Sînâ'nın yukarıda zikredilen ve zikredilmeyen alanlarda yazmış olduğu eserlerden ziyade onun bu şöhreti sebebiyle Türk halk kültürüne yansımaları ve hayatı üzerinde durulacaktır.

Halk edebiyatı açısından İbn-i Sînâ hikâyeleri ile ilgili ilk ve önemli çalışmaların başında Ahmet Ateş tarafından yayınlanan *Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sina* isimli makale gelmektedir. Ateş, bu çalışmada öncelikle İbn-i Sînâ'yı anlatan *Gencine-i Hikmet* isimli eserden bahseder. Halk tarafından sevilen bu eserin Mısır, İstanbul ve Kazan'daki matbaalarda defalarca basıldığını belirtir. Makalenin devamında ise Ziyaeddin Yahya tarafından yazılmış olan *Gencine-i Hikmet* isimli bu eseri tahlil eder (1954: 34-40). İbn-i Sînâ hikâyeleri ile ilgili bir diğer çalışma da Cahit Öztelli'ye aittir. Öztelli, *Gencine-i Hikmet* dışında İbn-i Sînâ'yı anlatan başka bir yazma hakkında bilgiler vererek bu yazmadaki hikâyeyi tahlil etmiştir (1968: 213-219).

İbn-i Sînâ'nın hayatıyla ilgili tarihi bilgiler ve onun hakkında anlatılan hikâyeyi içeren *Gencine-i Hikmet* isimli eserin transkripsiyonu ve tahlili Hüseyin Güllü tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada İbn-i Sînâ'yı anlatan *Esrâr-ı Hikmet*, *Hâzâ Hikâyet-i Ebû Ali Sînâ*, *Ebû Ali Sînâ Hikâyesi*, *Muhayyelât-ı Ledünn-i İlâhi* ve bu eserlerin taşbaskıları hakkında da oldukça kıymetli bilgiler verilmiştir (Güllü, 1991). İbn-i Sînâ hikâyelerinin Türk halk edebiyatındaki yeri ile ilgili en geniş çalışma ise Ebru Şenocak tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada İbn-i Sînâ'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verildikten sonra İbn-i Sînâ hikâyeleri tahlil edilmiştir. Daha sonra İbn-i Sînâ ile ilgili menkıbe, efsane, destan, fıkra, halk hekimliği, roman ve şiirler üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur (Şenocak, 2005). Bu çalışmaların dışında da İbn-i Sînâ hikâyeleri ile ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır.*

---

* Şenocak ve Şimşek bu hikâyelerin arketipsel tahlilini yaparken (2009: 110-121), Sakaoğlu (1984: 501-522), İbn-i Sînâ hikâyelerinin Türk halk masalları üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Benzer şekilde Türkmen de (1984: 201-206) İbn-i Sînâ hikâyelerinin Türk geleneğindeki yeri hakkında bir çalışma yapmıştır. Kaya (2001: 205-211), İbn-i Sînâ hikâyelerinin

Bütün bu çalışmalar İbn-i Sînâ hikâyelerinin Türk kültüründeki önemini ve etkisini ortaya koymasına bakımından önemlidir. İbn-i Sînâ ile ilgili dikkate değer en önemli hususların başında filozof, tabip, fizikçi vs. gibi pek çok mesleğin öncü bir bilim adamının halkın nazarında anlatılara konu olmasıdır. Ona dair anlatılan pek çok halk anlatısında İbn-i Sînâ'nın tıp ve simya konularındaki mahareti ön plana çıkarılmaktadır. Ancak anlatılanların önemli bir kısmı onun gerçek yaşantısından oldukça farklıdır. Yaşamış, gerçek böylesi bir kişinin halk kültüründeki dokuya bu şekilde dâhil olması ayrıca araştırılması gereken dikkate değer bir husustur.

1-EBUZZIYA TEVFİK TARAFINDAN YAYINLANAN İBN-İ SİNÂ BİYOGRAFİSİ HAKKINDA

Hicri 1299 (Miladi 1881-1882) tarihinde Galata'daki Matbaa-yı Ebu'z-Ziya'da yayınlanan bu eser İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndan temin edilmiş olup K2767 numarada kayıtlıdır. 36 sayfa numarası bulunan çalışmada Ebuzziya, İbn-i Sînâ'nın lakabını ve tam ismini verdikten sonra onun ne zaman ve nerede doğduğunu belirtir. Daha sonra babasının, İbn-i Sînâ'nın doğduğu yerde müdür olduğunu söyler. Bu, İbn-i Sînâ'nın maddî açıdan iyi bir ailede dünyaya geldiğini göstermektedir. Nitekim annesi de soylu ve eğitilmiş bir aileden olduğundan çocuğunun eğitimi ile ilgilenmiştir. Ailesinin bu durumu İbn-i Sînâ'nın küçük yaşlardan itibaren özel hocalar tarafından eğitilmesini de beraberinde getirmiştir.

Ebuzziya yazının başından sonuna kadar İbn-i Sînâ'nın zekiliğine dikkati çeker. Daha ilk hocası İbn-i Sînâ'nın yaşına göre eğitim vermeye kalkınca İbn-i Sînâ, hocasından kendisine bildiği şeyleri değil bilmediği şeyleri öğretmesini ister. On yaşına geldiğinde edebiyat ve matematik ilimlerinde hocasının seviyesini yakaladığından yeni bir hoca bulma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu arada babası Buhara'ya taşınınca İbn-i Sînâ Buhara'daki meşhur hocalardan felsefe ve fıkıh dersleri alır. Bir süre sonra kendi kendine tıp öğrenmeye başlar. Tıba olan ilgisi onun kendi döneminde kendisinden büyük pek çok tıpçıdan daha bilgili olmasını da beraberinde getirir. Bir süre sonra *Kitâb-ı Mâ Ba'de't-Tabi'yye* isimli metafizik içerikli telif eseri okumaya başlar. Ancak kırk defa okumasına rağmen buradaki meseleleri anlamayacağı kanaati oluşur ve ümitsizliğe düşer. Ebuzziya, bu kadar zeki birinin bir kitabı kırk defa okumasına rağmen anlayamadığından ümitsizliğe düşmesini normal karşılar. Aristo'nun metafizikle ilgili bu eserinin Fârâbî tarafından açıklandığı çalışmaya Buhara'daki sahaf çarşısında bir tesadüf eseri rastlar. İbn-i Sînâ satın aldığı bu açıklayıcı eser sayesinde metafizik konusunda da döneminin bilgilerini hız eder.

---

nüşhalarına dair genel bir değerlendirmede bulduktan sonra Sivas'taki Ziya Bey Kütüphanesi el Yazmaları bölümünde T. 813 numarada kayıtlı olan bir nüshayı tanıtır. Şenocak (2015:175-185), İbn-i Sînâ hakkında anlatılan anlatılardan yola çıkarak onun olağanüstü özellikleri ve ilim yoluyla elde ettiği kazanımları hakkında bilgi verir. Ali Haydar Bayat (1984: 575-585) ise halk hikâyelerinde ve fıkralarında İbn-i Sînâ üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunların dışında da İbn-i Sînâ'nın Türk halk anlatılarındaki yeri ile ilgili çalışmalar bulunmakla beraber onun tıp, felsefe, edebiyat gibi pek çok alandaki çalışmalarını ele alan araştırmalar bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın hayatındaki dönüm noktalarından ilki Buhara şahı olan Nuh bin Mansur'un siyatik hastalığını tedavi etmesidir. Nuh bin Mansur kendisini tedavi eden İbn-i Sînâ'nın kütüphanesine girmesine müsaade eder. İbn-i Sînâ bu kütüphanede daha önce karşılaşmadığı pek çok eseri okur. Ancak bir süre sonra kütüphanede bir yangının çıkması üzerine bazı kişilerce bu yangının İbn-i Sînâ tarafından çıkartıldığı söylenir. Fakat şah, böylesi bir sû-i zanda bulunanlara itibar etmez.

Bu arada İbn-i Sînâ'nın babası vefat eder. İbn-i Sînâ Buhara'dan Gürgenc'e göçmek zorunda kalır. Burada Emir'in ve yardımcılarının himayesinde bir süre kaldıktan sonra Nisa, Baverd, Tus, Şakan, Hacerum ve Dehistan gibi dönemin şehirlerine seyahatlerde bulunur. Nihayetinde tekrar Cürcan'a döner ve Ebu Muhammed Şirazî'nin kendisine tahsis ettiği konakta kalarak burada bazı kitaplar yazmaya başlar.

Bu kısımdan sonra Ebuzziya, insanoğlunun şan, şöhret ve makama muhabbetinin yaratılışından kaynaklandığını ancak bu sevdaların gerçekleşebilmesi için de talihinin yaver gitmesi gerektiğini belirtir. Bu noktada İbn-i Sînâ'nın talihi yaver gitmiş ve hastalıkları iyileştirilemeyen devlet idarecilerini iyileştirmeyi başarmış, böylece çeşitli makamlara gelebilmiştir. Nitekim Rey ve Hamedan şehirlerinin idarecilerini iyileştirdikten sonra Hamedan'da ona Şemsü'd-devle tarafından müsaheplik verilir. Ancak Şemsü'd-devle, İbn-i Sînâ'yı dinlemeyerek girdiği bir savaşta yenilir ve pişman olur. Bu hatası onun İbn-i Sînâ'ya itimadını arttırdığından onu vezirliğe kadar yükseltir. Öteden beri pek çok idareciyi iyileştirerek çeşitli iltifatlara mazhar olan İbn-i Sînâ, böylece ilminin verdiği kabiliyetle vezirlik makamına layık görülür. Ancak onun siyasete dâhil olması hayatındaki olumsuzlukların başlamasını da beraberinde getirir. Vezir olmasından bir süre sonra aleyhinde başlatılan olumsuz kampanya neticesinde evi yağmalanır ve idamı istenir. Fakat Şemsü'd-devle bu isteği gerçekleştirmez ve İbn-i Sînâ'yı sadece görevinden azletmekle yetinir. Bir süre sonra tekrar vezirliğe getirilen İbn-i Sînâ, Şemsü'd-devle'nin vefat etmesiyle yerine geçen oğlu tarafından hapse atılır. Dört ay on gün hapiste kalan İbn-i Sînâ bu süre zarfında üç kitap yazar ve bir süre sonra İsfahan sultanı Alaü'd-devle'nin yardımıyla buradan kurtulur. İsfahan sultanının himayesine giren İbn-i Sînâ pek çok eserini burada yazar. Ebuzziya bu kısımdan sonra İbn-i Sînâ hakkında birkaç rivayeti vererek onun ölümünün sebebini ve nasıl gerçekleştiğini aktarır.

Yazar anlatım tekniği bakımından açıklayıcı ve öyküleyici anlatım tekniklerini bir arada kullanmıştır. Yazının giriş kısmından itibaren İbn-i Sînâ'nın doğumu, ailesi, eğitimi, seyahatleri, karşılaştığı kişiler, yazdığı kitaplar gibi verilen bilgiler açıklayıcı anlatım tekniğinin kullanıldığı kısımlardır. İbn-i Sînâ'nın hayatının baştan sona akıcı bir üslupla anlatılması, rivayet edilmek suretiyle Ebu Mansur ile İbn-i Sînâ arasında geçen olayların aktarıldığı kısımlar ise bu biyografik eserde öyküleme tekniğinin kullanıldığı yerlerdir.

Ebuzziya tarafından hazırlanan bu yazı bilimsel bir biyografi olmaktan ziyade biyografik bir romana daha yakın durmaktadır. Yazar, İbn-i Sînâ'nın başından geçenleri aktarırken tarafsız kalmamış, zaman zaman kendi kanaatlerini de belirtmiştir. Söz gelimi, İbn-i Sînâ'nın sürekli devlet idarecileriyle olmasını, onun şan ve şöhret sevdasına düşkünlüğü ile açıklar. Benzer şekilde İbn-i Sînâ'nın iyileştirdiği Hamedan'ın idarecisi Şemsü'd-devle kendisini veziri yapmış ancak bir süre sonra onu azletmiştir. Fakat İbn-i Sînâ azledildikten sonra Şemsü'd-devle

yeniden hastanıp İbn-i Sînâ'ya ihtiyaç duyunca Ebuzziya bu durumu zamanın ne kadar fırsatçı olduğunu söyleyerek ifade eder. Yazının bazı kısımlarında Ebuzziya İbn-i Sînâ'yı, onun iyileştirdiği idarecileri ve öğrencisi Cüzcani'yi konuşturmuştur. Sözelimi İbn-i Sînâ Şemsü'd-devle'ye hastalıklarından dolayı dünya nimetlerinden faydalanamadığını söyleyince Şemsü'd-devle hüngür hüngür ağlar ve ona "hakkın var Ebu 'Alî hakkın var! Bizim hâlimiz 'ayniyle mutalsım bir gencin hâfızı olan ejdehâ gibidir." der.

SONUÇ

Türk-İslam bilim ve kültür tarihi açısından önemli şahsiyetlerden biri olan İbn-i Sînâ modern bilimin ortaya çıktığı dönemlere kadar pek çok alanda otorite olarak kabul edilmiştir. Onun bu kadar önemli bir şahsiyet olması hayatının insanlar tarafından merak edilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu merak, toplum nezdinde halk anlatıları aracılığıyla giderilmiştir. İbn-i Sînâ'nın simya ilmiyle ilişkilendirilmesi, halkın düşünce dünyasında onun sıradışı özellikleri olduğunu düşündürmüştü, özellikle halk hikâyelerinde ona olağanüstülükleri gerçekleştirme kabiliyeti sağlamıştır. Bunun yanında İbn-i Sînâ'nın gerçek hayatını anlatan biyografik eserler de yazılmıştır. Bunlardan biri de Ebuzziya Tevfik tarafından Hicri 1299 (Miladi 1881-1882) tarihinde yazılmış olan tercüme-i hâldir. Bu biyografik eser içerdiği bilgiler bakımından İbn-i Sînâ'ya dair anlatılan diğer biyografik eserlerle önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Eserde Türk halk hikâyelerinde anlatılan, halkın muhayyilesindeki İbn-i Sînâ'dan ziyade onun gerçek hayatı anlatılmaktadır. Ancak zaman zaman onun hakkında anlatılan rivayetlere de başvurulduğu görülmektedir. Yazar İbn-i Sînâ'yı anlatırken tarafsız kalmamış, zaman zaman kendi kanaatlerini de belirtmiştir.

Anlatım tekniği bakımından Ebuzziya, açıklama ve öyküleme tekniklerini bir arada kullanmıştır. Ayrıca birden fazla bakış açısının da bir arada kullanıldığı görülmektedir. İbn-i Sînâ'nın hayatı çoğunlukla gözlemci bakış açısı ile aktarılmıştır. Fakat zaman zaman Ebuzziya onunla ilgili kanaatlerini belirtirken hâkim bakış açısı kullanılmıştır. Yazının dilindeki Arapça ve Farsça kelimelerin kullanım yoğunluğu dönemin dokusuna uygundur.

İbn-i Sînâ biyografisindeki bazı hususlar onun hakkında anlatılan hikâyelere de kaynaklık etmiştir. Şöyleki; halk anlatılarına göre İbn-i Sînâ, simya ile ilgili ilmi, Pisagor tarafından tıslımlanmış mağarada bir yıl boyunca kalması neticesinde öğrenmiştir (Ateş, 1954:36). Ebu'z-ziya tarafından hazırlanan bu biyografide de Nuh bin Mansur, kendisini tedavi eden İbn-i Sînâ'ya o dönemdeki pek çok kıymetli eserin bulunduğu kütüphanesinin kapılarını açmıştır. İbn-i Sînâ bu kütüphanede bir yıl boyunca okumalar yapmış böylece pek çok önemli bilgiyi öğrenmiştir. Benzer şekilde bu biyografik esere göre İbn-i Sînâ hastalanınca yanında bulunanlara çeşitli ilaçlar hazırlatır. Ancak ya bilmeyerek ya da tasarlanarak hazırlattığı ilaçlara fazladan kimyevi maddeler katıldığından sara hastalığına yakalanır ve vefat eder. Halk anlatılarında da İbn-i Sînâ hazırladığı ölümsüzlük ilacını bir öğrencisine teslim eder. Fakat öldükten sonra yedi gün kullanılması gereken bu ilaç öğrencisi tarafından altı gün boyunca kullanılsa da İbn-i Sînâ'nın dirilmeye başlaması sonucu yedinci gün kullanılmamıştır. Böylece İbn-i Sînâ vefat etmiştir (Ateş, 1954:38-39). Görüldüğü üzere bu biyografik eserde belirtilen bazı hususlar İbn-i Sînâ'ya dair halk anlatılarıyla benzerlik göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ateş, A . (1954), "Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sinâ," *Türkiyat Mecmuası*, 11 (0), 33-40.

Bayat, Ali Haydar (1984), "Türk-İslâm Toplumlarında İbni Sîna Hikâye ve Fıkraları I", Uluslararası İbni Sîna Sempozyumu Bildirileri 17-20 Ağustos 1983, *Millî Kütüphane Yayınları*, Ankara, s. 575-585.

Güllü, H. (1991), *Gencine-i Hikmet*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, D. (2001), "İbn-i Sina Hikâyesinin Yeni Bir Yazma Nüshası," *Kebikeç*,12, 205-211.

Keklik, N . (2012), "Türk-İslam Filozofu İbn Sînâ (980-1037) Hayatı ve Eserleri," *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 0 (22-23).

Öztelli, C . (1968), "Halk Hikâyelerinde İbni Sîna," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 16, 213-219.

Sakaoğlu, S. (1984), "Türk Halk Masalları Üzerine Ebu Ali Sînâ Hikâyelerinin Tesiri", *Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 501-522.

Şenocak, E. (2005), *İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenocak, E. (2015), "Halk Muhayyilesinde İbni Sînâ ve Hayatı Etrafında Anlatılan Efsaneler," *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 3, 7, 175-185.

Şimşek, E. ve Şenocak, E. (2009), "İbni Sînâ Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili," *Milli Folklor Dergisi*, 82, 110-121.

Türkmen, F. (1984), "Türk Halk Geleneğinde İbn-i Sînâ", I. Uluslararası İbn-i Sînâ Kongresi Bildirileri (17-20 Ağustos 1983), Millî Kütüphane Yayınları, Ankara, s. 201-206.

EK (Metnin Latin Alfabesine Aktarılmış Hali) *

İbn-i Sînâ

Şeyhü'r-reîs hükemâ-yı İslâm Ebû Alî bin Hüseyin bin Abdullah bin Hüseyin bin Alî bin Sînâ hicretin 370 senesi Saferî'nin evâsıtında Buhâra muzâfâtından el-yevm harâb olan (Hıretmiş) nâm şehirde gehvâre-zîb-i 'âlem-i vücûd olmuşdur.

Pederi Hüseyin bin Abdullah belde-i mezbûrede 'âmil- ya'nî müdür -olduğundan İbn-i Sînâ'nın ta'lîm ve terbiyesine i'tinâ ve himmet eyleyecek mu'allim tedârik itmiş ise de müşârün-ileyhün vâlidesi Sitâre Hıretmiş beldesinin mecdet ve asâletle ma'rûf bir dûd-mânından ve hadd-i zâtında 'ilm ve edeb ve terbiye ve ma'rifetce memleketin en güzîde nisvânından olmağla oğlunun fitratında meknûz olan cevher-i zekâ ve fetânetin kıymet-nümâ-yı bâzâr-ı kemâl olmaklığına medâr olacak sûretde terbiyesine daha zevcinin tedârik eylediği mu'allimden evvel bezl-i cehd ile beş yaşında iken sekiz on yaşındaki çocuklar derecesinde mebâdi-i 'ulûmî ta'lîm eylemiş ve pederinin tedârik ittiği mu'allim çocuğu karşısına alup da eşkâl-i hurûf ve hutûtu irâe ve ta'lîme başladıkda İbn-i Sînâ bir gurûr-ı ma'sûmâne ile "ben bunları zâten bilirim ve yazarım, sen bana bilmediklerimi öğret!" dimesiyle mu'allim çocuğun bu sözüne ta'accüb itmekle bildiği şeylerin neden 'ibâret olduğunu kendisinden 'su'âl ile virdiği cevâb üzerine bu zekâvet-i mücessemeye daha elifba dimeği bilmeyen bir tıfl hakkında lâyük görüldüğü yolda değil isti'dâd-ı fitriyyesiyle mütenâsib bir sûretde tefhîm-i 'ulûm ve fûnûna mübâderet icâb eylediğini iz'ân ile İbn-i Sînâ'ya lâzım gelen 'ulûmu muhâvere ve mübâhese tarîkiyle ta'lîm ve tedrîs itmiştir. İbn-i Sînâ on yaşına kadar 'ulûm-ı edebiye ve bâ-husûs fenn-i hisâbda mûcib-i hayret olacak mertebelerde rûsûh peydâ itmiş, ya'nî müktesebâtı mu'alliminin hâ'iz olduğu kudret-i 'ilmiye derecesini bulmuş olmasından mu'allimi tebdîl itmek lüzûmu ta'ayyün eylemiş idi. Bu esnâda ise pederi Hıretmiş'deki me'mûriyetinden infisâl ile Buhâra'[dan]** hicret eylediğinden o 'asırda 'ulûm-ı hikemiyyede nâdirü'l-emsâl olan Abdullah Bâbilî'den*** 'ulûm-ı 'âliyyeyi tederrüs maksadıyla hekîm müşârün-ileyhi hânesinde misâfir iderek İbn-i Sînâ'yı rahle-i tedrîsine takdîm itmiştir. Hekîm Bâbilî ba'zı su'âl ve cevâb ile İbn-i Sînâ'nın derece-i ta'allüm ve bidâ'asını imtihân eyledikten sonra (İsâgûcî) yi ta'lîme ibtidâr ve cinsin haddini beyân itmekliğini taleb eyledikde İbn-i Sînâ o derecelerde hekîmâne mübâhase ve o kadar 'âlimâne mu'âheze eylemiştir ki Abdullah Bâbilî şakk-ı şefeye kâdir olamayacak sûretde beht içinde kalmış ve meydâna koyduğu mesâ'ilin kâffesine mu'alliminden a'lâ muttalî' olduğunu isbât itmesiyle hekîmin bir kat daha hayretine sebep olmuşdur. Hattâ İbn-i Sînâ kibr-i sinninde nedîm-i hâssı olan

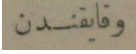
* Metin Latin Alfabesine aktarılırken ayın harfi (') işareti ile hemze ise (') işareti ile gösterilmiştir. Bunların dışında Arapça ve Farsça sözcüklerdeki sadece uzun ünlülerin transkripsiyonu gösterilmiştir. Ayrıca metinde yanlış yazıldığı düşünülen ve sözlüklerde karşılığı bulunamayan sözcüklerin metindeki orijinal halleri gösterilmiştir.

** Orijinal metinde dan eki bulunmamaktadır. Cümlenin anlamı gereğince tarafımızca eklenmiştir.

*** Keklik, bu zatın ismini Ebu Abdullah el Nâtilî şeklinde okumakla birlikte (el- Bâbilî ?) olabileceğini de belirtir (2012: 12).

meşhûr Ebû Ubeyd El-Cüzcânî'ye**** 'unfûvân-ı tufûliyetindeki ahvâlini hikâye eylediği sırada "ben mantığın zevâhîrine muttali' olmuş idim, mu'allimim henüz gâfil idi" didiği kütüb-i vefeyâtda mestûrdur.

Müşarün-ileyh bu vechle hekîm Bâbilî'den hikemiyât tederrüs eylediği sırada fakîh meşhûr İsmâ'îl Zâhid'in dahi halka-i tedrîsine dâhil olarak fıkıh ta'allüm ider ve orada dahi sitâre-i 'irfânı sâ'ir talebenin idrâkâtına nisbetle şems-i tâbân gibi halka-i tedrîsi tenvîr eyler idi.

İbn-i Sînâ on iki on üç yaşlarında, ya'ni zekâvat-ı hâriku'l-âdesi teshîl-i müktesebâtına ve müktesebâtı tevsî'i idrâkâtına hizmet ide ide fevka'l-gâye ber-kemâl hâsil eylediği zamânda idi ki Abdullah Bâbilî Buhâra'dan Gürgence 'azîmet itmiş ve hakikat-i hâlde şâkirdinin ân-be-ân efzâyış bulan 'ilm ve 'irfânından dolayı mukarrer bildiği cehâlete dūçâr olmamak için Buhâra'yı terk eylemiştir. Bundan sonra ise İbn-i Sînâ kendi kendine 'ulûm-ı tabî'yye ve ilâhiyye mütâla'asıyla iştigâl ve muahharan fenn-i tıbbî merâk iderek mevcûd olan müdevvenâtın ekserisini kemâliyle nazâr-ı tedkîkden imrâr ile mesâ'ilini hıfz ve ittikân ittiği gibi o 'asırda sinnen kendisinden ekber ve tebâbetde hazâkatle eşher olan birçok zevâta hârikü'l-âde olarak tıbbın mesâ'il-i gâmizasını ta'lîm ve tefhîme mübâderet eylemiştir.

Tecârib ve tedkîkât-ı dakîkası semeresi olmak üzere fenn-i tıbbî o zamanca hâ'iz olduğu mertebeden bir kaç kat terfî'e ve emr-i tedâvi ve ta'yîn-i emrâzda bir hayli keşfiyâta ve te'sîr-i edviyye ve mu'âlicâtta birçok 'ilâvâta muvaffak olmuştur. Hâlbuki kendisi ekser 'ulûm-ı esâsiyede bu derecelerde hâ'iz-i nisâb-ı kemâl olup da fenlerinde 'asırlarının ferîdi geçinen zevâta yine fenlerindeki noksanı kerhen teslim ve zehâbılarını tashîh ittirmeğe hizmet eylediği vakt henüz on altı yaşını tecâvüz itmemiş idi.

Eserleriyle istîşhâd olunur müverrihlerden mervîdir ki: kendisi " ekser mesâ'il-i müşkileyi hal için mücâhedede ifrât iderek gözlerimden uyku yana yana akıncaya kadar mutâla'a iderdim. O derecede ki kitâb elimde iken baygın düşüp kalırdım. Lâkin zihnim yine o 'ukdeden hâli kalmadığından hâlet-i bîdârîde halline muvaffak olamadığım mesâ'il-i mu'dilenin mâhiyet-i hakîkiyyeleri 'âlem-i menâmda teccessüm iderek pîş-i nazarımda isbât-ı vücûd iderler idi." dir imiş.

İbn-i Sînâ tabî'yyât ve ri'yâziyyâtda ihrâz-ı kemâl ittikten sonra ilahiyâtı dahi tahsîle teşebbüs iderek "*Kitâb-ı mâ ba'de't-tabî'yye*" nâmıyla meşhûr olan te'lîfi mütâla'a ile tekmi'l itmiş ise de hiçbir şey istifâde idememiş ve binâen 'aleyh tamâm kırk def'a tekrâr tekrâr ve fevka'l-hadd dikkat ve i'tinâ ile mütâla'a eylediği hâlde mebâhisinden fakat bir mes'ele dahi istinbâd idememesiyle "artık bu kitâbı anlamağa yol yoktur." diyerek bir daha tekrârından sarf-ı nazar itmiştir.

Hakîkaten İbn-i Sînâ gibi birçok 'atâyâ-yı fitrata mazhar olmuş bir 'akl-ı mücessem bir kitâbdan kırk def'a değil bir def'ada dahi istinbâd maksûd idemez ise me'yûs olmaklığı tabî'dir.

**** Cürcânî şeklinde yazılmıştır. Ancak kaynaklarda 25 yıl İbn-i Sînâ'nın öğrencisi olan bu kişinin ismi Ebû 'Ubeyd el-Cüzcânî şeklinde geçmektedir (Keklik, 2012: 23).

Aradan bir zamân mürûrundan sonra bir gün Buhâra'da sahâf çarşısında otururken dellâlin biri kendisine bir kitâb arz ider. İbn-i Sînâ kitâbı alup açtığında bâlâsındaki “*Kitâb-ı mâ ba'de't-tabî'iyye*” ‘unvânına gözü ilişir ilişmez “ ben bu kitâbdan istifâde idemem. Ehlini bul da ana sat!” diye kitâbı dellâle redd ider. Dellâl ise “ lütf idin, bu bir nefis cilddir. Sâhibi de bîçâre bir adamdır ki bunu satarak akçasıyla bir kaç gün ‘â'ilesini i'âşe eyleyecek. Sana* beş dirheme satayım, görüyorsunuz ki kâğıdı bahâsına viriyor.” dediğinde İbn-i Sînâ mücerred sâhibinin zarûretini def' etmek garazıyla dellâlin istediği bahânın bir kaç mislini i'tâ ile kitâbı alup hânesine gelir.

Kim bilir şu *Mâ ba'de't-tabî'iyye* kitâbının mesâ'il-i mûndericesini istifhâm idememek İbn-i Sînâ'yı ne derecelerde tahrîz itmiş olmalıdır ki belki bu def'a bir tarîk-i tefehhüm keşf iderim mütâla'âsıyla kitâbı bir daha açar. Birkaç satır okuduktan sonra mu'allim-i evvel 'unvânıyla şöhet-şi'âr olan hekîm-i Türkî (Fârâbî)nin Kitâb-ı mâ ba'de't-tabî'iyye'nin ağrâz-ı mübhemesini tavrîhen te'lîf eylediği kitâb olduğuna vâkîf olunca 'ulûm-ı gaybiyyeye muttali' olmuşçasına bir meserretle her işini terk iderek vaktini yalnız anı mütâla'aya hasr eylemiştir. Binâen 'aleyh bu sâyede Kitâb-ı mâ ba'de't-tabî'iyye'nin gavâmızını tefehhüme muvaffak olmağla bu bâbda şükrâne-i ittîlâ' olmak üzere muhtâcîne birçok sadakât îsâr ve dellâl vâsıtasıyla bâyi-i kitâbı buldurarak 'atâyâsıyla nâ'il-i yesâr eyler. Müşârün-ileyhin bu vechle her gördüğünü merâk ide ide her fende mahâret ve kemâl peydâ eylediğinden ve husûsen tabâbetde o 'asrın en hâzık tabîblerine ders virmek iktidârını hâ'iz bulunduğunun şâyi' olduğu bir zamânda idi ki Buhâra şâhı olan Nuh bin Mansûr 'arku'n-nisaya mübtelâ olmuş ve müdâvâtına me'mûr olan etibbâ tedâvîden 'âciz kalmaları üzerine bir meşveret-i tıbbiyye icrâsıçün müşârün-ileyhi da'vet ittiklerinde şâhın 'illetini keşf ittikleri mu'âlicâtteki hatâlarını ifâde ile emr-i tedâvîyi başlı başına der-'uhte iderek bir kaç gün içinde 'illetin tehvînine ve bir ay mürûrunda tamâmen mahvına muvaffak olmuşdur.

Nuh bin Mansûr 'illetinden rehâ-yâb olduğuna teşekküren hekîme birçok ikrâm eylediği gibi, o 'asırda selâtîn-i İslâm'ın mâlik oldukları hazânetü'l-kütübün nush-ı nefise ve nâdire cihetiyle hemân cümlesinden zengin olan kitâbhânesini hekîm-i müşârün-ileyhin istifâdesine terk itmiştir ki İbn-i Sînâ'yı tabâkât-ı 'ulûmun kâffesinde kâmil bir üstâd ve binâen 'aleyh روه بالاي iştihâre is'âd itmege bu kitâbhânenin pek büyük dahli olmuşdur. Hattâ müşârün-ileyhin fazl ve ma'rifetine ve hazâkat ve şöhetine düşmen olan ba'zı tehî mâyelerin müşârün-ileyhe hıyânet-i âtiyyeyi isnâdlarına da bu kitâbhâne sebep virmiştir.

İbn-i Sînâ leyl ü nehâr kitâbhâneye müdâvemetle bir sene zarfında hâricde görmek ihtimâli olmadığı müdevvenâtı mutâla'a ve ittîkân ile zâten behre-dâr olduğu 'ulûm ve fûnûnun şehâdetnâmesini dârü'l-fûnûn hükmünde olan o kitâbhânedenden aldığı, ya'nî tamâm on sekiz yaşında iken ikmâl-i fûnûn iderek (ta'bir-i ma'rûf hükmünce) müntehî olduğu cihetle artık tahsil ihtiyâcından müstağnî olmuş ve bu istiğnâsına ise- çünkü zamânında kendi fevkinde bir 'âlim daha bulunmamasından- kendi vicdânının itminân ve şehâdetiyle hükm

* Bu kelime metinde سن şeklinde yazılmıştır. Ancak anlam bakımından sana şeklinde okunması uygun görülmüştür.

eylemiştir. Bu aralıkda idi ki yâ bed-hâhlarının sû'i sâni'ıyla veyâhûd kazâen kitâbhâne-i mezkûrun muhterik olmaklığı üzerine bu hâdiseyi İbn-i Sînâ'ya isnâd ve isnâdlarını ise gûyâ müşârün-ileyh orada hıfz ve ittikân eylediği fûnûn-ı şettâ sâyesinde te'lîf eyleyeceği kitâbları neşr eylediği zamân esâsını o kitâbhânededen almış olduğuna kimsenin vâkıf olmaması maksadıyla öyle bir hazîne-i nefâyisi ihrâk-ı bi'n-nâr itmegi irtikâb eylemiştir; kavliyle isbât eylemek istediler. Fakat Nûh bin Mansûr böyle bir ihânet-i deniyyeyi İbn-i Sînâ gibi fezâ'il-i fevka'l-âde ile muttasıf bir hekîmin kabûl itmeyeceğini pek eyi bilmesinden hekîm müşârün-ileyh hakkında bu iftirâya cür'et-yâb olanlara lâyıf oldukları sûretde mücâzât eylemiştir.

Müşârün-ileyh tahsîlden müstağnî oldukdan sonra te'lîfât ile iştigâl iderek ibtidâ 'ulemâdan Ebû'l-Hasan el-'Arûzî'nin teşvikiyle riyâziyâtndan mâ'ada kâffe-i 'ulûm-ı hâvî olan (*Mecmû'*) ismindeki kitâbını ve fıkıh ve tefsîrde 'asrının şeyh ve imâmı olan Ebû Bekir el-Barakî el-Harezmî 'ulûm-ı hikemîyyeden bir eser meydâna koymaklığını tavsiye etmekle (*Kitâbu'l-Hâsıl ve'l-Mahsûl*) ile (*Kitâbu'l-Berr ve'l-İsm*) i nazîf eylemiştir.

Bu sırada ise pederi vefât itmesiyle vâlidesinin arzusuna ittibâ'an Buhâra'dan Gürgenc'e hicret eylemişti. Oraya vusûlünde erbâb-ı ma'ârif ve kemâle muhabbet-i fevka'l-âde ile meşhûr ve konağı her taraftan akup gelmekte bulunan ashâb-ı fazl ve 'irfâna yegâne dâru'l-huzûr olan vezîr Ebû'l-Hasan Sehlî İbn-i Sînâ'yı tevkîrât-ı fâ'ikâ ile kabûl iderek bir kaç günler istirahat itdirdikten sonra zî-fukahâda olduğu hâlde Emîr Alî bin Me'mûn'a takdîm etmiştir. Gürgenc'de gâh emîrin ve gâh vezîrin sarây ve konaklarında bir müddet lâyıf olduğu ihtirâm ve ikrâm ile imrâr-ı eyyâm eyledikten sonra seyâhât hevesine düşerek bir zamânda bu yolda evkât-güzâr olmağa 'azm eyledi. Gürgenc'den mufârikatında evvelâ (Nisâ)ya ve Nisâ'dan (Bâverd) e oradan (Tûs)ya ve biraz sonra (Şakân)ya ve (Semenkân)ya ve oradan dahi Horâsân'ın müntehâ-yı hudûdu olan (Hâcerum)ya ve Hâcerum'dan Cürcân'a ve Dehistân'a seyr u sefer iderek fakat Dehistân'a müvâsalatında şiddetli bir hummâya tutulmasıyla biraz vakt esîr-i firâş oldukdan sonra tekrâr Cürcân'a 'azîmet eyledi.

İbn-i Sînâ Cürcân'a bu seferki müvâsalatında 'ulûm-ı hikemîye mürevviclerinden Ebû Muhammed Şîrâzî kendi konağı civârında mahsûsen bir hâne tehyi'e ve tanzîm itdirerek hekîmi ikâme etmiş ve tâlib-i 'ulûm olan zevâta orada tadrîs-i fûnûn itmesini tavsiye eylemiştir.

İbn-i Sînâ'ya Cürcân'da ikâmet eylediği müddetde (*Muhtasar-ı Evsat*) ı şerh ve (*Bidâyet-i Kânûn*)ı ve muhtasaru'l-mücesseti ile mesâ'il-i şettâdan bir hayli resâ'il te'lîf ve Ebû Muhammed Şîrâzî nâmına olarak (*Kitâbü'l-Mebde' ve'l-Ma'âd*) ile (*Kitâbu'l-İrsâd*)ı tasnîf etmiştir.

Müşârün-ileyh yigirmi üç yaşında olduğu hâlde Cürcân'dan Rey şehrine 'azîmetle Mecdü'd-Devle'nin vâlidesine tereddüd ve intisâb peydâ eylemiş idi.

İnsân ne kadar fâzil ve zü-funûn olursa olsun, eger ihrâr-ı şöret ve şeref sevdâsında ise mutlaka tâli'in müsâ'adâtına ve rûzgârın tehyi'e-i esbâbdaki lütfuna muhtâcdır. Vâki'an İbn-i Sînâ gibi bir hekîm için şeref ve haysiyet-i 'arızıyenin hiç kadri olmamak lâzım gelirse de beşeriyetin 'avırızından olan arzû-yı şân ve hırs-ı ikbâle şebâbın hevesâtı dahi inzimâm itmesiyle 'ilm ve fazl cihetleriyle mu'âsırlarının fevkinde olan İbn-i Sînâ

rütbe dahi anlara tekaddüm sevdâsına düşmüş idi. Binâen 'aleyh bu maksadının husûlüne vak'a-yı âtiyye yardım eyledi. Şöyleki: Rey şehrine geldiği günden beri 'illet-i sevdâ ile mübtelâ olan Mecdü'd-Devle'nin müdâvâtından zamânın etibbâsı nihâyet 'âciz kalmaları ile hastayı hâline terk eylemişler idi. İbn-i Sînâ ise vürûdundan beri etibbânın müşârûn-ileyhi tedâviden keff-i yed itmelerine müterakkib olmasından vak'âyı haber alır almaz Mecdü'd-Devle'nin vâlidesiyle mülâkât iderek hastayı tîz günde şifâ-yâb eyleyeceğini va'd ve ifâde itmesiyle müşârûn-ileyhâ elinden tutarak Mecd'in huzûruna götürdü. Fîl-hakîka hekîm mu'âyenesini dikkatle icrâ iderek az bir zamân içinde 'illetin def'ine muvaffak olmasıyla gerek Mecd'in ve gerek vâlidesinin fi'len ve lisânen pek çok ihsân ve şükranına mazhar olmuştur.

Rey'de bulunduğu müddetce hemân vakti sarâyda geçer idi; fakat bu geçen vaktin yâdigâri (*Kitâbu'l-Ma'âd*) nâmındaki eseri kıymetdârdır.

Rey'den mufârakatinden sonra Kazvîn'e ve Kazvîn'den Hemedân'a seyâhat itmişti. O hılâlde ise meşhûr Şemşü'd-Devle el-Hemedâni rih-i tayyara mübtelâ ve fevka'l-gâye muztarib ve etibbâ ise müdâvâtinden 'âciz bulunmalarıyla şâyî olan şöhret ve hazâkatına mebnî İbn-i Sînâ'yı da'vet eylemişti. Vaktâ ki pâdişâhın huzûruna dâhil olduğunda ilk sözü: Pâdişâhim! 'azîzü'l-nefs olanlar güzel ta'âm, râhat yatak, ferah-fezâ kasırlar, şevk-âver câriyeler, seyyâr-reftâr atlar peydâ itmezden evvel her derde, ya'nî hulûl-i ecelden mukaddem mübtelâ olunan 'illetlere çâre-sâz olur etibbâ-yı hâzika tedârik itmeldir. Esbâb-ı ihtîşâm ve râhatınız vesâ'il-i huzûzât ve ezvâkınız pek mükemmel olduğu hâlde, hiç birinden istifâde idemeyerek, o câme-hâb nefsiniz vücûdunuzu şevkistân kadar rencîde idiyor. O kadar dil-rubâ câriyelerinizden bir esîrci kadar da istifâde idemiyorsunuz. Emîr-i ahurunuz geçilenlerinizin zevkini sürmekte pâsbânlarınız kâşânelerinizde sâfâ ile vakt geçirmektedirler. Simât-ı şâhânenizden ise nice gurusne-çeşmiler dil-sîr olduğu hâlde kendiniz bir lokma etmege nigâh-ı tahassürle bakmaktasınız. Bu hırmân ile berâber umûr-ı 'ibâd ile de mükellefsiniz!

Hitâbı olduğundan, Şemsü'd-Devle hiç cevâb virmeyerek, hüngür hüngür ağlamış ve sonra " hakkın var Ebû 'Alî hakkın var! Bizim hâlimiz 'ayniyle mutalsım bir gencin hâfızı olan ejdehâ gibidir." diyerek herşeyden bî-nasîb ve binâen 'aleyh muhtâc-ı müdâvât olduğunu ifâde eylemiştir.

İbn-i Sînâ ise o güne kadar bu nev' hastalıkların pek şedîdlerine müdâvât ile mübtelâlarını şifâ-yâb eylemiş olmasından asla telâş göstermeyerek, pâdişâhı az vakit içinde ve hattâ o zamânın tedâbir-i tıbbiyyesi hilâfına olarak perhîz dahi ittirmeksizin marazından kurtarmıştır.

Bunun üzerine sûretde hizmetine mükâfât ve hakîkatda mebâhis-i 'ilmiyyesinden istifâde etmek için Şemsü'd-Devle İbn-i Sînâ'ya musâhiblik 'unvânı tevcîh eylemiş ve leyl u nehâr meclisinden ayırmamıştır.

Bir müddet sonra ('Atâze) 'aleyhine bir muhârebe açarak (Kırmisin'e) müte'âzim olduğunda, İbn-i Sînâ'yı da berâberinde götürmüş idi. Fakat galebe-i hism tarafında kalmağla münhezimen Hemedân'a ric'at eyledi.

İbn-i Sînâ esâsen bu muhârebenin 'aleyhinde bulunarak vukû'una bir dürlü rızâ görtermemiş ve men'ine pek çok çalışmış olduğu hâlde Şemsü'd-Devle'ye söz geçirememiş idi. Fakat bu muhârebede dûcâr olduğu hezîmetden

sonra, İbn-i Sînâ'nın hem nabz-aşınâ ve hem umûr-şinâs olduğunu tasdik ile 'uhdesine hizmet-i vüzerât tefvîz eyledi. Ne fâ'ide ki bu hezîmet netâyicinden olarak, 'asker arasında hâsıl olan nifâk bu aralık memleketde bir fitne-i 'azîme ihdâs eylediği gibi, hekîmin mansıb-ı cedîdine hased iden bed-hâhân dahi birçok tesvîlât ile fitneyi teşyîd eylediklerinden bu ihtilâl mu'ahharan vezîrin 'aleyhine intikâl eyledi. Konağına hücum ve emvâlini musâdere ile kendisini zindâna atdılar. Hattâ fazla olarak, Şemsü'd-Devle'den i'dâmını da talep eylediler. Fakat emîr yalnız 'azliyle iktifâ iderek, zindândan ıtlâk eylediği gibi, emvâl-i mağsûbesini de ma'ziyâde tazmîn eyledi. İbn-i Sînâ ise asla fütûr göstermeksizin ehîbbâsından Ebû Sa'îd nâmında bir fâzılın hânesinde ihtiyâr-ı 'uzlet itmiş idi.

Zamân ne kadar hamûl, ne kadar fırsatçıdır! İbn-i Sînâ menkûben ve fakat ferâğ-bâl ile evvelce te'lîf itdiği kitâbların tedfîkâtıyla meşgûl iken, beri tarafda Şemsü'd-Devle ikinci def'a ve evvelkinden daha şedîd olmak üzere rîh-i tayyârdan esîr-i firâş olmuş idi; vâkı'â Şemsü'd-Devle hekîm hakkında bir günâ mu'âmele-i hâtır-şikenânede bulunmamış ve hattâ emvâl-i mevhubesini ma'ziyâde beytü'l-mâldan tazmîn ettirmiş ise de Ebû Alî'yi mensed-i vuzerâta mücerred kendi isrâr ve ilhâhiyla getirdiği hâlde bi'l-âhare kendi sû-i tedbiri netâyicinden olarak, zuhûr iden fitneyi müşârûn-ileyhin 'azliyle basdırmış, ya'nî bâ'is-i fitne olan hâletde Ebû Alî zî-medhal olmadığı hâlde güyâ hâdise onun yüzünden hâsıl olmuş da def'-i vücûdu sâyesinde ber- taraf edilmiş gibi görünmesi ve hattâ kırk gün imtidâd iden müddet-i ihticâb esnâsında mahzan hicâbından istifsâr-ı hâtır ve celb-i kalbî zimmında hekîme adam dahi gönderememesi üzerine böyle sırf nefsi için celbine 'uluvv-ı cenâbî mâni' olmakda bulunmuş idi.

İbn-i Sînâ ise Şemsü'd-Devle'nin 'illeti nüks eylediğini haber aldığı gibi hukûk-ı ni'mete binâen mu'âlice tertîb ve irsâlini tasavvur itmiş ise de icrâsına bir türlü cesâret idememiş idi. Zîrâ sarây halkı arasında göndereceği 'ilâci muzırr şeyler haltıyla ifsâd ve binâen 'aleyh kendisini ma'nen ve madden mahv eylemek için efendilerinin hayâtını muhâtaraya ilkâ idecek küştenîler bulunduğuna vâkıf idi. Bu sebeble 'ilâc tertîb ve irsâlini muvafık-ı maslahat göremedi. Gelüp 'illetinize müdâvât ideyim yollu haber göndermeyi de gâ'ib itdiği mansıb vezâreti yeniden istihâle bir istid'â şeklinde telakkî iderler diye arzu itmez idi. Hâsılı iki taraf da yekdiğeri hakkında bu dürlü mülâhazalarla vakt geçirdikleri hâlde Şemsü'd-Devle'yi istilâ iden 'illet gittikçe iştîdâd peydâ itmekte idi. Fakat yine pâdişâh mahcûbiyetinden hekîme haber gönderemez ve hattâ 'illetin nüksünden haberdâr olduğu hâlde gelmemesini iğbirârına değil ihtifâ hâlinde bulunan bir adama müstevlî olan havf-ı vahşiyete virerek, İbn-i Sînâ'yı ma'zûr görmek ma'deletinden ayrılmaz idi. Bununla berâber Şemsü'd-Devle hekîmi celb itmege tedbir-âtiyi muvâffık buldı: Etibbâ-yı mevcûdenin tertîb itdikleri mu'âlicâtın ber-sâbık 'aksine te'sîrinden dolayı fevka'l-gâye muzdarib bulunduğu bir günde İbn-i Sînâ'nın vezâretinden 'azline ma'nâ-yı sebep olan mukarribini celb ile "işte ben bu 'illetden helâk derecesine geldim. Siz ise aslâ ehemmiyet virmeyerek, kendi amâlinize hizmet ve efendinize ihtiyârınızla ihânet eyliyorsunuz! Ben bu 'illete bir sene-i mukaddemde tutulmuş ve yine böyle bîzâr kalmış idim. Getirdiğiniz etibbâ marazın teşeyyüdünden başka bir şeye muvaffak olamadılar. Ben ise Sînâ'nın hezâkat ve mahâreti sâyesinde i'âde-i sihhate muvaffak olmuş idim. Ebû Alî gibi fazl ve 'irfânına perestîş olunur

bir nâdire-i devrânî-i vezâret gibi nâ-ehle dahi tefvîz olunabilir bir hizmetle mücerred kendisinden istifâde itmekliğimiz için mukayyed itmiş olduğum hâlde mahzan kendi menfa'atiniz için sûretde anı ve hakikatde beni ve mülk u milleti rahne-dâr eyleyecek bir vak'a-i seyyi'e ikâ' eylediniz. Az kaldı kıyâmete kadar la'n u nefrîn ile yâdıma bâ'is olacak bir fazîha irtikâb itmekliğime de sebep olacak idiniz. Siz insân degil, düşman-ı ni'met birtakım menfa'at-perestlersiniz o hâdiseye nasıl sebep oldunuz ise şimdi de gidüp hekîmin ayaklarına mı kapanırsınız, istihâm ve istid'â mı idersiniz ne yaparsanız yapın mutayyiben alup getirin yoksa 'azamet-i ilahiyye hakkıçün cümlenizi i'dâm iderim" yollu mu'âtebâta terdfen Ebû Sa'îdin hânesine gönderdi.

İttifâkât-ı garîbeden olmak üzere o gün İbn-i Sînâ dahi her çi bâd âbâd diyerek huzûr-ı Şems'e gitmege 'azm itmiş olmasından kurenânın Ebû Sa'îdin hânesine vürûdundan beş on dakika evvel tebdil-i ziyu u 'ammâme ile sokağa çıkmış ve kurenâ ise Ebû Sa'îdin hânesine vâsıl olup da hekîmi su'âl eylediklerinde aldıkları " yokdur" cevâbına kânî' olmadıklarından "Aman lütf itsinler! İnâyet buyursunlar! Kendilerini görüp bir iki şey 'arz ve istihâm eyleyeceğiz!" yollu sözlerle istid'â-yı kabûl iderlerdi. İbn-i Sînâ ise tenhâ ve izbe sokaklardan geçerek sarâya vâsıl olmuş ve Şems'ün huzûruna çıkmış idi. Kurenâ hâlâ Ebû Sa'îd'in kapısı önünde hekîmin mülâkâtını istid'â ile meşgûl idiler.

Şemsü'd-Devle İbn-i Sînâ'nın iktisâ itmiş olduğu kıyâfete müte'accib olarak kurenânın kendisine mulâkî olup olmadıklarını su'âl eylediğinde hekîm "Hayır efendim! Bana taraf-ı şâhânenizden kimse gelmedi. Kendimi tanıtmamak için hücre yerlerden dolaşmaya mecbûr oldum. Evden çıkalı bir sâ'atden ziyâdedir. Bu gelişim ise efzâyış bulan ızdırâb-ı humâyûnunuz bir an evvel tehvîn idecek tedâbirde bulunmak içündür. Dünyâda şahsî hiç bir emelim olmayup yegâne arzum i'âde-i âfiyetinizdir. İletin nüks eylediği gündün beri gelmek 'azminde olduğum hâlde kurenânın sû'-i zannından ictinâb eylemiş idim." Sözleriyle mukâbele eylediğinde Şemsü'd-Devle ilk mulâkâtında olduğu gibi bu def'a dahi kendi ni'met-dîdesi olan bendegânının nemek-harâmlığına mukâbil bir senelik muhabbetin ibraz eylediği âsâr-ı vefâ ve muhâlisâtdan müte'essir olmağla bî-ihiyâr bükâyâ başlamışdır.

Binâ'en 'aleyh İbn-i Sînâ dakika fevt itmeksizin edviyye-i lâzimeyi kendi eliyle tertîb iderek müdâvâta mübâşeretle bir kaç gün içinde Şems'in i'âde-i âfiyetine muvaffak olduğu gibi Şemsü'd-Devle dahi def'a-i sâniye olarak hil'at-ı vezâreti hasta kendi eliyle hekîme ikzâ eyledi. Hekîmin nedîm-i hâss ve şâkird-i müntehibi olan Ebû 'Ubeyd el-Cüzcânî der ki:

"İşbu vezâret sâniyesinde Kitâb-ı Aristo'yu şerh eylemekliğini kendisinden ricâ itmişdim. Bana cevâben " anınla idâ'a eyleyecek vaktim yokdur. Beş yaşından bu ana kadar her hangi 'ilm ve fennin tahsîlini murâd eyledim ise bir isti'dâd-ı hâriku'l-âde ile az müddetde iktisâbına muvaffak olurdu. Ve bir 'ilm ile iştigâl iderken diger bir fennin istihsâliyle de uğraşır vücûda getirir idim. Lakin umûr-ı 'ibâd ile iştigâl arasında vakt oluyor ki şiddet-i 'atşdan bîzâr olduğum hâlde su istemeğe bile zamânım musâ'id olmuyor. Binâ'en'aleyh şimdi o dakâyike sarf itmege hizmetim müsâ'id değildir. Elde olanları ikmâl idelim" didi. Ve o giceden i'tibâren Kitâbü'ş-Şifâ'nın tab'iyyetini îzâh ve tahrîre şürû' eyledi."

Aradan bir hayli müddet güzerân itdikden sonra Şemsü'd-Devle'nin bir muhârebe esnâsında başka bir kaç 'illetle berâber tekrâr ve fakat evvelkilerden daha şedîd olarak kâffe-i mefâsılını rîh-i tayyâr kaplamış ve binâ'en 'aleyh bîçâre adam ser-tâ be-pâ bir vec'-ı mücessem hâline girmiş idi. Egerçi ihtiyâten vezîrin tertîb ve i'tâ eylediği edviyyeyi isti'mâl eyledi ise de sâ'ir 'illetlerle berâber metâ'ib-i sefer dahi inzimâm itdiginden, 'ilâclar evvelki kadar te'sîr itmediği gibi, Hemedân'da terk itmiş olduğu İbn-i Sînâ'nın celbi dahi düşvâr idi. Mâ-hasal müşârün-ileyh bu vechle bir kaç 'illetin bahş itdiği şedâid ile bir kaç gün fenâ hâlde muzdarib oldukdan sonra terk-i 'âlem-i fenâ eyledi.

Müşârün-ileyhe halef olan oğlu Tâcü'l-Mülk ise hekîmin kemâl ve iktidârını cidden takdîr iden fezâ'il-i şînâsândan olduğu cihetle müşârün-ileyhi mesnedinde ibkâ itmek istemiş idi. Hâlbuki İbn-i Sînâ şiddetle imtinâ göstererek hizmet-i vezâretten çekildi. Ve 'Alâü'd-Devle'ye intisâb maksadıyla muhâbereye mübâseret eyledi. Bu aralıkda idi ki her şeyden âzâde bir hâlde bulunmasından şifânın tabî'iyât ve ilahiyâtta müte'allik mesâilini cem' ve tedvîne ve mantika müte'allik mesâilde bir risâle te'lîfine muvaffak olmuş idi. Şeyh kendi hâliyle ve tasnifâtıyla iştigâl eylediği böyle bir zamânda ise husemâsı 'Alâü'd-Devle ile olan muhâberât-ı dostânesini mekâtîbât-ı siyâsiye şeklinde Tâcü'l-Mülk'e ihbâr eylediklerinden şeyhin (Burudan)* nâm kal'ada habsine fermân sâdır oldu. İbn-i Sînâ ise inklâbât-ı rûzigâra hande idecek kadar kuvvet-i kalb ashâbindan bulunmak haysiyetle müddet-i mahbûsiyyetinde – ki dört ay on günden 'ibâretdir- kat'an müte'essir ve endîşe-nâk olmayarak, kemâl-i huzûr ve cem'iyyet-i efkâr ile (*Kitâbü'l-Hidâye*) ve (*Kitâbü'l-Kulunc*) ile (*Risâle-i Hay bin Yakzân*) tasnif itmiştir.

İbn-i Sînâ'nın mahbûs bulunduğu bu müddet zarfında sultân 'Alâü'd-Devle ile Tâcü'l-Mülk arasında bir muhârebe açılmış ve hâlbuki İsfahânîlerin meşhûr olan ceng-âverliğine mukâbil Hemedân 'askerinin o zaman hükümüne dahi her dürlü intizâmıdan berî olan ahvâli hezîmetlerine sebep olarak muzafferiyeti 'Alâü'd-Devle kazanmış ve Hemedân'ı dahi urmuş idi. İşte bu sırada İbn-i Sînâ'nın mahbûs bulunduğu Burudan kal'asına dahi uğrayarak hekîmi sicn-i belâdan tahlîs ve pâdişâh-ı mehzum ile berâber Hemedân'a i'zâm itmiş idi. Fakat hekîm gerek berâ'ati ve gerek 'ukûbeti hakkında Tâcü'l-Mülk'e bir kelîme olsun söyleyerek yalnız harbin kumar oyununa müşâbeheti cihetle iki taraftan birinin bieyyi hâl müstefîd ve digerinin mütazarrır olacağından bahs ile Hemedânîlerin şecâ'ât ve gayreti müsellemler olduğu hâlde İsfahânîlerin intizâm-ı ahvâli muzafferiyeti kendi taraflarında te'mîn itmekliginden 'ibret-bîn olmalarını ve hiç bir zamân ve mekânda gayret-i intizâmın yerini tutmak kâbil olamayacağından 'asker arasında nifâk ve ihtilâl sebeb olanların def'iyle erbâb-ı nâmûs ve isti'dâddan ve bâ-husûs harb-âzmâ adamlardan zâbitler ta'yînini tavsiye ve ba'zı tesliyyet-âmiz sözlerle melik-i mağlûbu memnûn iderek, Hemedân'a kadar refâkat eylemişdi.

Hemedân'a vusûllerinde Tâcü'l-Mülk bu def'a dahi vezâreti mîsrâne ve fakat tazarru'-kârâne bir lisân ile teklîf ile berâber seyyi'ât vâki'asından dolayı 'afvını istihâm ve hattâ kendisini iğfâl iden hâ'inlerin cezâsını da kendi re'y ve hükümüne terk ve havâle eylediğini beyân itmesi üzerine İbn-i Sînâ "ben haklıyla haksız farkdan 'âciz bir

* Kaynaklarda bu yerin ismi Ferdecan olarak geçmektedir (Keklik, 2012: 31).

adamım, bu 'aciz ise beşeriyetten hâlidir. Umûr-ı 'ibâdî hall ve 'akd gibi mu'dil ve düşvâr bir işten kurtulmuş iken mümkün müdür ki yine o bârı üzerime alayım. Pederinizin gününde kabûl idişim kendisini bir kaç cihetle bir adama ihtiyâc-ı tâm hâlinde görmekliğimden idi. Yoksa ihtiyâm-ı vezârete hevesden değildi. Siz ise genc sâhib-i gayret, munsîf, hak ve 'adle hâdim şehvâta tab'iyetden müctenib, hâ'in ve sâdıki farka muktedir bir pâdişâhsınız, vazîfeniz hizmet-i 'ibâd olduğunu da bilirsiniz. Binâen'aleyh insân kendisinin görmeğe muktedir olduğu bir şeyi başkasına tefviz itmemelidir. Zîrâ dünyâda her fenâlığı halk vezîre değil size isnâd ideceği gibi rûz-ı cezâda dahi 'itâb ve ikâb vekîlden ziyâde asl iledir. Ben vezâreti kabûl itsem de bana husûmet idenlere mücâzât itmek elimden gelmez. Bir mazlûma iftirâya cür'etle ma'nâ efendisine ihânet itmiş olanların cezâsını ben Cenâb-ı Hakk'a terk iderim. Vezâreti hele intikâm maksadıyla hiç bir vakit kabûl itmem." Yollu müskit ve hükâmî sözlerle mukâbele ve kendisine vedâ' iderek birâderi ile nedîmi Cüzcânî'yi müstashiben İsfahân'a müte'âzim olmuşdur.

İsfahân'a vusûlünde ise 'Alâü'd-Devle kadir-şinâslığını fi'len dahi ibrâz için havâs-ı saltanatını elbise-i resmîyeleriyle istikbâline göndererek, kendisi de hekîmin ikâmetine tahsîs etmiş olduğu mihmân-sarây-ı 'âlîde ve yanında İsfahân'ın bir hayli 'allâmeleri bulunduğu hâlde karşılamışdır.

Cenâb-ı hekîm tasavvur itdiği bir şey'i her zamân ve mekânda vücûda getirebilmek hâssasına mâlik olmasından Hemedân'dan İsfahân'a gelirken esnâ-yı râhda (*Kitâbü'n-Nebât*) ile (*Kitâbü'l-Hayvân*) tedvîn eylemişdir.

Kendisinin en ziyâde hasr-ı dikkat eylediği kitâb (*Şifâ*) olduğundan, onu ikmâlden sonra müsterîhü'l-bâl olarak (*Kitâbü'l-'Alâ'*) yı tasnîf ve 'ilm-i hisâb ve mûsikî fenlerini tedvîn ve 'ulûm-ı riyâziyenin her kitâbında lüzûm gördüğü 'ilâvât-ı nefsiyyeyi kayd ve Mecestî'nin ihtilâf-ı menâzır ve 'ilm-i heyet bahslerinde ve aritmetik ile mûsikîde mütekaddeminin bî-haber oldukları mesâ'il-i dakîkayı îzâh ve ta'yîn eyledi.

İsfahân'da ikâmet eylediği müddetde 'Alâü'd-Devle Cum'a giceleri için kendi huzûrunda bir encümen-i dâniş tertîb itmiş idi ki her ictimâ'da hâzır olan 'ulemâ sukût itdikleri hâlde Ebû Alfî 'ulûm-ı şettâdan bahs ider ve me'mûr olan ser'ü'l-kalem kâtibler takrîrini zabt eyler idi.

Kudemânın mütehazzileri olan rasatta tatbiken tanzîm idilen takvîmlerin hisâbâtında iğtişâş ve ihtilâf olduğunu o meclis-i dânişde hikâye eylesi üzerine 'Alâü'd-Devle'nin emriyle bir rasadhâne-i mahsûs te'sîs ve o 'asırca emsâli görülmedik âlât ve edevât-ı hey'et ibdâ' eyleyerek tamâm sekiz sene rasadla işigâl ve yalnız âlâta dâ'ir bir de mecelle-i mükemmele tasnîf eylemişdir ki (*Kitâbü'l-Arsâd*) 'unvânıyla meşhûrdur.

Müşârün-ileyh tetebbu'âtındaki dikkat ve ihâta ve tasavvurâtındaki isâbet ve kemâl cihetleriyle nev'iyeti şahsına inhisâr itmiş ezkiyâ-yı hükemâdandır.

Nüdemâsı müttetik beyân iderler ki: İbn-i Sînâ hiç bir kitâba 'ale't-tevâlî hasr-ı nazar itmez ve yalnız mesâ'il-i gâmilâyâ tesâdüf itdikce kitâba mürâca'at eylemiş. Hattâ Ani'de rivâyet iderler ki Nuh* bin Mansûr'un kitâbhânesinde tekâmîl-i fûnûn itdikden sonra sâlifü'l-bahs (*Kitâb-ı mâ ba'de' t-tabî'a*)dan başka hiç bir kitâbı eline almamış ve mecmû'î nev'an iki yüze bâliğ olan te'lîfâtını eşyâyı hüsn-i tetebbu' sâyesinde vücûda getirmiştir.

Mervîdir ki: bir gece yine encümen-i dânişde mübâhasât-ı 'ilmiyye ile meşgûl olduğu sırada lügate müte'allik bir mes'eleda beyân-ı efkâr eylemesi üzerine huzzârdan fâzıl meşhûr Ebû Mansûr el-Ezherî hekîme hitâb ile: "Mevlânâ! Hikmetdeki kemâliniz husemânızın dahi müsellimi ise de fenn-i lugatte cenâbınıza teslîm olunamaz." Kelâmıyla ta'rîz eyler. Hekîm ise fâzıl müşârün-ileyhin bu i'tirâzından fevka'l-gâye şerm-sâr olarak şakk-ı şeffeye dahi kâdir olamamış ise de irtesi gündün i'tibâren hattâ birâderini ve nedîmini bile âgâh itmeksizin geceleri hâb-gâhında üç sene lügatle iştigâl ve hattâ mu'teriz müşârün-ileyhin (*Tezhîbü'l-Luga*) nâmındaki tasnîfini tedkik ile mükemmel üç kitâb te'lîf iderek, o 'ilmde dahi kemâl peydâ eylediğine itmi'nân-ı vicdân hâsıl eyledikten sonra "ba'de mâ luga müdâhalemizi de tasvîb buyurursunuz" yollu bir ta'rîz-i edibâne ile fâzıl müşârün-ileyhe irâ'e ve takdîm itdiginde birçok bahislerini fehme kudret-yâb olamamasından hekîme mürâca'atla hall-i işkâl ve ta'rîz-i nâ-becâsından dolayı isti'fâ-yı kusûr ile istihlâl eylemiştir. Lügate dâ'ir te'lîf-i mebhûsdan mâ'ada (*Lisânü'l-'Arab*) nâmında misli nâ-yâb bir eser dahi vücûda getirmiş ise de müsvedde hâlinde kalarak tertîb olunamamıştır. Kitâb-ı mezkûru müşârün-ileyhin hâl-i hayâtında yakdığı dahi mervîdir.

İbn-i Sînâ kaviyyü'l-vücûd ve fevka'l-tabî'a dincecek râddede kuvve-i şehvânîyeye mâlik ve binâen 'aleyh her dürlü lezâiz ve müştehiyâtını istîfâya münhemik olmak hasebiyle kendi sinn-i şebâbında iken başkalarından zuhur idüp de müdâvât eylediği araku'n-nisa ve rih-i tayyâr gibi illetlere sinn-i vukûfunda mübtelâ ve müdâvâtı yolunda isti'mâl eylediği mu'âlicâtdan bağırsak 'ufûneti peydâ olduğu gibi aniden sahc denilen ve insânın cildini soğan zarı gibi soyan bir 'illet ta'kîb itmiş ve şu üç derdin her biri için ayrı ayrı tedâbir-i tıbbiyyeye mürâca'at eylediği sırada bi't-ta'rîf tertîb itdirdiği mu'âlicâtdan birine ya sehven veyâhud 'amden ziyâdece ba'zı mevâd-ı kimyevî katılması sar'a denilen 'illet-i ma'lûmeyi tevlîd eylemişdi. İşte bu dört 'illetin hekîmin vücûdunu mev'id-i telâkki hükmüne koyarak, bir arada ictimâ' itmesi fevka'l-gâye za'fına sebep olmuşdur egerçi tedâbir-i mü'essiresi sâyesinde biraz kesb-i sıhhat itmiş ise de huzûzat-ı me'lûfesine yeniden mübâşeret itmesinden 'illeti bütün bütün ber-taraf idemeyerek bir hafta hâll-i sıhhatde gezerse bir hafta da yataktan çıkamazdı. Bu evânda ise 'Alaü'd-Devle ile Hemedân'a müte'âzim olduğu cihetle esnâ-yı râhda 'illeti evvelkinden eşedd olarak nüks eylemesine binâen Hemedân'a muvâsalatında te'sîr-i edviyyeden bütün bütün me'yûs olmuş ve bunun üzerine dahi huzûzâtını derece-i müfritede icrâyâ müdâvemet iderek, bir müddet de bu sûretle imrâr-ı eyyâm idildiği hâlde 428 senesi Ramazân'ın ilk Cum'a'sında 58 yaşında irthâl-i dârü'l-bekâ eylemiştir. (Rahmetu'llâhu 'aleyh)

* şeklinde yazılmıştır.

Müşârün-ileyhin küçük büyük iki yüz bu kadar nev' tasnîfi olarak birinci te'lîfi (*Mecmû'*) ve âhir te'lîfi (*İşârât*)dır ve Musannifât-ı Cismiyyesi 20 cildde *Kitâbü'l-İnsâf* ve 22 cildde *Levâhıku'l-İnsâf* ve 22 cildde *Levâhıku's-Şifâ* ve 20 cildde *el-Hâsıl* ve *el-Mahsûl* ve 3 cildde *Kitâbü'n-Necât* ve 2 cildde *Kitâbu'l-Ber* ve *el-İsm'* dir.

Hekîm müşârün-ileyh bir zamân Asya'da neşr eylediği 'ulûm ve fûnûn muahharan envâr-ı maârifle tenvîr-i nigâh-ı inbisâra muvaffak olan akvâm-ı garbiyyenin ikdâm ve ictihâdları sâyesinde Avrupa kıt'asında dahi intişâr eylemiş ve bâ-husûs fenn-i tıbbâ müte'allik olan te'lifât ve keşfiyâtı 400 seneden ziyâde Avrupa'da düstûr-ı 'amel olmuşdur.

Tercüme-i ahvâl-i 'umûmiyye mecelleleri müşârün-ileyhi nihâyet mertebedeki fevka'l-'âde serî'u'l-kalem, her fende mü'ellif olmak üzere ta'rîf eyledikleri gibi bir te'lîfindeki dikkat bir 'ömr kifâyet idemeyecek kadar mükemmel ve kimyâya müte'allik âsârı pek a'lâ ve hikmet-i tabî'iyye ile me'âdine dâ'ir olan musannifâtı (bu zamâna nisbetle) derece-i sâniyyede olduğu ve hey'etde üstâd ve mü'ellifât-ı Yunâniyye'nin mütercimi gibi ise de emr-i intihâbdaki isâbeti fevka'l-gâye ve 'asrında lisân-ı Yunânî nâdirü'l-isti'mâl iken lisân-ı mezbûrda behre-i küllîsi olduğunu beyân idiyorlar!

Temme.

